O‘QUVCHILARNING KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA INTERFAOL METODLARNING O‘RNI

Mamadaliyeva Irodaxon Shavkatjon qizi
Telfon raqam: +998 90 362 06 21
https://doi.org/10.5281/zenodo.21772673

Annotatsiya. Mazkur tezisda umumiy o‘rta ta’lim jarayonida o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda interfaol metodlarning pedagogik imkoniyatlari nazariy-metodik jihatdan tahlil qilinadi. Kommunikativ kompetensiya shaxsning fikrini og‘zaki va yozma shaklda aniq ifodalashi, suhbatdosh pozitsiyasini anglash, muloqot vaziyatiga mos nutq strategiyasini tanlash, dalillash, savol berish, tinglash, kelishuvga erishish hamda kommunikativ to‘siqlarni bartaraf eta olish qobiliyatlarini birlashtiruvchi integrativ sifat sifatida talqin etiladi. Tadqiqotda konseptual tahlil, qiyosiy-pedagogik tahlil, sifat kontent-tahlili, tasniflash, umumlashtirish va pedagogik modellashtirish metodlaridan foydalanildi.

Kalit so‘zlar: kommunikativ kompetensiya, interfaol metodlar, muloqot, hamkorlikda o‘qitish, dialogik ta’lim, munozara, rolli o‘yin, refleksiya, mezonli baholash, pedagogik texnologiya.

KIRISH

Zamonaviy ta’limning natijadorligi o‘quvchining ma’lum hajmdagi bilimlarni eslab qolishi bilangina emas, balki ushbu bilimlarni ijtimoiy va o‘quv vaziyatlarida ifodalashi, muhokama qilishi, asoslab berishi, boshqa nuqtayi nazarlarni tinglashi va umumiy qarorga kelishi bilan belgilanadi. Shu sababli kommunikativ kompetensiya bugungi maktab bitiruvchisining tayanch sifatlaridan biri bo‘lib, u fan mazmunini o‘zlashtirish, hamkorlikda ishlash, muammoni jamoaviy hal etish va shaxslararo munosabatlarni madaniy tashkil qilishning zarur sharti hisoblanadi. Mazkur kompetensiya faqat til fanlariga tegishli ko‘nikma emas; matematika darsida yechimni izohlash, tabiiy fanlarda taxmin va dalilni ajratish, tarix darsida manbalar bo‘yicha munozara yuritish, tarbiya mashg‘ulotida axloqiy vaziyatga munosabat bildirish ham kommunikativ faoliyatning turli ko‘rinishlaridir. Demak, kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish muayyan fan doirasidan tashqariga chiqadigan, barcha ta’lim sohalarida izchil metodik ta’minotni talab qiladigan kompleks pedagogik vazifadir.

Kommunikativ kompetensiya tushunchasining ilmiy ildizlari D. Hymesning tilni bilish bilan undan real ijtimoiy vaziyatda maqsadga muvofiq foydalanish o‘rtasidagi farqni asoslagan qarashlariga borib taqaladi [1]. Keyinchalik M. Canale va M. Swain ushbu hodisani grammatik, sotsiolingvistik va strategik komponentlar birligi sifatida tizimlashtirdi [2]. Mazkur yondashuvlarning pedagogik ahamiyati shundaki, o‘quvchi to‘g‘ri gap tuzishi bilan birga kimga, qachon, qanday maqsadda va qaysi nutq vositalari yordamida murojaat qilishni ham bilishi zarur. Kommunikativ kompetensiya shuning uchun bilim, nutqiy tajriba, ijtimoiy sezgirlik, strategik moslashuvchanlik va refleksiv nazoratni birlashtiradigan ko‘p qatlamli tuzilma sanaladi. Ta’lim jarayonida bu tuzilma tayyor qoidani bayon qilish orqali emas, balki fikr almashish, savol-javob, izohlash, muzokara, munozara va hamkorlikdagi faoliyat davomida shakllanadi. O‘quvchi muloqot subyekti sifatida faol bo‘lmagan darsda kommunikativ kompetensiyaning real rivojlanishi cheklangan bo‘ladi, chunki nutqiy qobiliyat amaliy kommunikativ vazifalarni bajarish jarayonida takomillashadi.

An’anaviy tushuntirish va qayta so‘rashga asoslangan darsda kommunikativ harakat ko‘pincha “o‘qituvchi savoli – o‘quvchi javobi – o‘qituvchi bahosi” shaklidagi qisqa zanjir

bilan chegaralanadi. Bunday tuzilma bilimni nazorat qilish uchun qulay bo‘lsa-da, o‘quvchining mustaqil savol qo‘yishi, sherigining fikrini davom ettirishi, e’tiroz bildirish madaniyatini namoyon qilishi, dalil va qarshi dalil keltirishi uchun yetarli imkon bermaydi. Interfaol metodlar esa darsdagi kommunikativ markazni o‘qituvchidan o‘quvchilararo hamkorlikka ko‘chiradi. “Fikrla–juftlikda muhokama qil–ulash”, kichik guruhlar, “Jigsaw”, munozara, debat, rolli o‘yin, keys, loyiha, “Aylana stol”, “Akvarium”, savollar zanjiri va o‘zaro baholash kabi metodlarda o‘quvchi ma’lumotni shunchaki takrorlamaydi, balki uni suhbatdoshga tushunarli shaklga keltiradi, asoslaydi, savollar orqali aniqlashtiradi va yangi ma’no yaratishda ishtirok etadi. Interfaollikning mohiyati tashqi faollik yoki darsdagi shovqin darajasi bilan emas, o‘quvchilar o‘rtasida mazmunli, maqsadli va o‘zaro javobgarlikka asoslangan muloqotning yuzaga kelishi bilan o‘lchanadi.

Dialogik ta’limga oid tadqiqotlarda muloqot bilimni uzatish vositasi emas, balki bilimni birgalikda qurish mexanizmi sifatida qaraladi. N. Mercer va K. Littleton o‘quvchilarning “izlanish xarakteridagi suhbat” jarayonida fikrlarni ochiq ilgari surishi, sabablarni tushuntirishi, sherik fikriga tanqidiy, biroq hurmatli munosabat bildirishini intellektual rivojlanish bilan bog‘laydi [4]. Ijtimoiy o‘zaro bog‘liqlik nazariyasida D. Johnson va R. Johnson hamkorlik samarali bo‘lishi uchun umumiy maqsadning o‘zi yetarli emasligini, ijobiy o‘zaro bog‘liqlik, individual javobgarlik, yuzma-yuz qo‘llab-quvvatlovchi o‘zaro ta’sir, ijtimoiy ko‘nikmalar va guruh refleksiyasi zarurligini ta’kidlaydi [5]. Shundan kelib chiqib, kommunikativ kompetensiyani rivojlantiruvchi interfaol darsda har bir o‘quvchining nutqiy ishtiroki kafolatlanishi, guruhdagi kommunikativ rollar muvozanatli taqsimlanishi va muloqot sifati aniq mezonlar asosida kuzatilishi lozim. Aks holda faol o‘quvchilar suhbatni egallab olishi, tortinchoq o‘quvchilar esa kuzatuvchi bo‘lib qolishi mumkin.

Interfaol metodlarning pedagogik imkoniyati o‘quv vazifasini real yoki shartli kommunikativ vaziyatga aylantira olishida namoyon bo‘ladi. Masalan, rolli o‘yinda o‘quvchi ijtimoiy rolga mos nutq uslubini tanlaydi; debatda tezisni dalillaydi va qarshi pozitsiyani tahlil qiladi; keys metodida muammoning manfaatdor tomonlari bilan muloqot modelini ishlab chiqadi; loyiha ishida vazifalarni kelishadi, axborot almashadi va natijani auditoriyaga taqdim etadi; o‘zaro baholashda esa fikrni shaxsga emas, mezonga qaratgan holda konstruktiv mulohaza bildiradi. Ushbu faoliyatlarning barchasi tinglash, savol berish, aniqlashtirish, izohlash, umumlashtirish, dalillash, murosaga kelish va kommunikativ xatoni tuzatish kabi mikroko‘nikmalarni mashq qildiradi. Shuning uchun metodni tanlashda uning ommabopligi emas, qaysi kommunikativ harakatni yuzaga keltirishi, har bir o‘quvchiga qancha va qanday nutqiy imkon berishi hamda mazkur faoliyat qanday teskari aloqa bilan yakunlanishi asosiy mezon bo‘lishi kerak.

Faol o‘qitish bo‘yicha tadqiqotlar o‘quvchining muhokama, muammo yechish va hamkorlikdagi topshiriqlarga jalb qilinishi o‘zlashtirish sifatini oshirishini ko‘rsatadi. M. Prince faol ta’limni tinglovchilik pozitsiyasidan fikrlash va faoliyat pozitsiyasiga o‘tish sifatida tahlil qiladi [6], S. Freeman va hammualliflarning meta-tahlili esa faol o‘qitish shakllari ta’lim natijalariga ijobiy ta’sir qilishini keng ko‘lamli material asosida ko‘rsatgan [7]. Biroq kommunikativ kompetensiya nuqtayi nazaridan faoliyatning mavjudligi hali yetarli shart emas: faoliyat muloqotga yo‘naltirilishi, o‘quvchilar fikrini o‘zaro bog‘lashi va nutqiy strategiyalarni ongli qo‘llashga majbur qilishi kerak. Masalan, guruhda javobni bir o‘quvchi tayyorlab, boshqalar faqat tinglasa, topshiriq tashqi jihatdan interfaol ko‘rinsa-da, kommunikativ rivojlanish imkoniyati cheklanadi. Demak, interfaol metodning samaradorligi metod nomi bilan emas, uning ichki didaktik arxitekturasi bilan belgilanadi.

Mavzuning dolzarbligi maktab amaliyotida interfaol metodlardan foydalanish kengayayotgan bo‘lsa ham, ularni kommunikativ kompetensiyaning aniq tarkibiy qismlari va baholash mezonlari bilan bog‘lash har doim ham izchil amalga oshirilmasligi bilan ham belgilanadi. Ayrim holatlarda interfaol metod darsni qiziqarli qilish vositasi sifatida

qo‘llanadi, biroq kutilayotgan kommunikativ natija oldindan belgilanmaydi. Natijada o‘quvchi ko‘p gapirishi mumkin, lekin fikrining mantiqiyligi, tinglash sifati, savolning aniqligi, dalilning asoslanganligi, nutq odobiga rioya qilishi yoki suhbat strategiyasini o‘zgartira olishi baholanmay qoladi. Mazkur tezisning maqsadi o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda interfaol metodlarning pedagogik o‘rnini nazariy jihatdan asoslash, ularning ta’sir mexanizmlarini tizimlashtirish va darsni loyihalash uchun metodik mezonlarni taklif etishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI

O‘zbekistonda kommunikativ kompetensiyani interfaol va innovatsion metodlar orqali rivojlantirish masalasi, ayniqsa, xorijiy til ta’limi metodikasiga doir tadqiqotlarda faol yoritilgan. Umida Kamolovna Nasirovaning “Using modern pedagogical and innovative technologies in teaching oral speech at the EFL Uzbek classes” nomli ishida og‘zaki nutqni rivojlantirish an’anaviy qoidalarni o‘zlashtirishdan ko‘ra o‘quvchini real nutqiy faoliyatga jalb etish bilan bog‘lanadi [9]. Muallif zamonaviy pedagogik texnologiyalar, juftlik va guruh shakllari, vaziyatli mashqlar hamda o‘quvchi faolligiga tayangan topshiriqlar og‘zaki fikr bildirish uchun tabiiy ehtiyoj hosil qilishini ta’kidlaydi. Nasirova pozitsiyasining metodik qiymati kommunikativ kompetensiyani alohida grammatik yoki leksik ko‘nikmalar yig‘indisi sifatida emas, mazmunni sherikka yetkazish, suhbatni davom ettirish va til vositalarini maqsadga mos qo‘llash jarayoni sifatida talqin qilishidadir. Shu bilan birga, mazkur yondashuvni umumiy o‘rta ta’limning barcha fanlariga tatbiq etishda “nutqiy faollik” tushunchasini kengaytirish talab etiladi: o‘quvchi nafaqat chet tilida gapirishi, balki fan mazmunini dalillashi, savol orqali tushunmovchilikni aniqlashi, guruh qarorini ifodalashi va boshqalarning fikrini qayta mazmunlashtira olishi kerak. Marg‘uba Abdiyevna Xudayberganova Ganisher Xudayberganov bilan hamkorlikda yozgan “Debate technology as an interactive form of communication in learning English” tezissida debatni kommunikativ mashg‘ulotning tizimli shakli sifatida tahlil qiladi [10]. Ushbu tadqiqotda debatning afzalligi o‘quvchini tayyor javobni takrorlashga emas, pozitsiya tanlash, dalillarni saralash, qarshi tomon fikrini tinglash va tezkor nutqiy strategiya ishlab chiqishga yo‘naltirishida ko‘rsatiladi. Xudayberganovaning qarashlari kommunikativ kompetensiyaning strategik va diskursiv tarkiblarini yoritishi bilan ahamiyatli: debatda o‘quvchi alohida jumlalar emas, mantiqan bog‘langan nutq yaratadi, e’tirozga javob beradi va auditoriya bilan kommunikativ aloqa o‘rnatadi. Biroq debat metodini mutlaq samarali vosita sifatida qabul qilish ham metodik jihatdan biryoqlama bo‘lishi mumkin, chunki tayyorgarligi sust yoki kommunikativ xavotiri yuqori o‘quvchi keskin raqobat sharoitida chetda qolishi ehtimoli mavjud. Shu sababli Nasirovaning bosqichma-bosqich, qo‘llab-quvvatlovchi nutqiy faoliyatga asoslangan yondashuvi bilan Xudayberganovaning dalillangan bahs va pozitsiyalar to‘qnashuviga tayangan yondashuvini integratsiyalash maqsadga muvofiqdir. Birinchi yo‘nalish kommunikativ xavfsizlik, ko‘p martalik mashq va barcha o‘quvchilarning ishtirokini ta’minlasa, ikkinchi yo‘nalish nutqning mantiqiyligi, ishonarliligi va strategik moslashuvchanligini kuchaytiradi. Mazkur ikki o‘zbek tadqiqotchisining ishlari asosida interfaol metodlarni tanlashda uchta talab ajratiladi: o‘quvchiga aniq kommunikativ maqsad berish, sheriklar o‘rtasida haqiqiy axborot yoki pozitsiya almashinuvini tashkil qilish va natijani nutqiy mezonlar asosida refleksiv baholash.

METODOLOGIK QISM

Mazkur tezis nazariy-tahliliy tadqiqot sifatida tashkil etilib, unda kommunikativ kompetensiya va interfaol ta’limning o‘zaro bog‘liqligini ochib berishga xizmat qiluvchi bir-birini to‘ldiradigan metodlar majmuasidan foydalanildi. Dastlab konseptual tahlil metodi yordamida “kommunikativ kompetensiya”, “interfaollik”, “dialogik ta’lim”, “hamkorlikda o‘qitish”, “faol ta’lim” va “kommunikativ vaziyat” tushunchalarining mazmuniy chegaralari aniqlashtirildi; bunda kommunikativ kompetensiya faqat nutqiy to‘g‘rilik emas, balki diskurs

yaratish, vaziyatga moslashish, tinglash, dalillash va strategik muammoni hal qilish qobiliyatlarini qamrab oluvchi integrativ pedagogik natija sifatida qabul qilindi. Maqsadli adabiyotlar tahlili uchun 1972–2024-yillarda e'lon qilingan, mavzuning nazariy asoslari, faol va hamkorlikdagi o'qitish mexanizmlari hamda O'zbekiston ta'lim amaliyotiga oid 10 ta ilmiy manba tanlandi; tanlash mezonlari sifatida mavzuga bevosita aloqadorlik, ilmiy muomalada tan olinganlik, bibliografik ma'lumotlarning tekshirilishi va interfaol muloqotga doir metodik xulosalarning mavjudligi belgilandi. Sifat kontent-tahlili orqali manbalardagi asosiy ma'no birliklari kodlandi: kommunikativ maqsad, o'quvchining nutqiy ishtiroki, ijobiy o'zaro bog'liqlik, savol va dalil almashinuvi, o'qituvchi fasilitatsiyasi, refleksiya hamda baholash. Mazkur kodlar o'rtasidagi takrorlanuvchi bog'lanishlarni aniqlash natijasida interfaol metodlarning kommunikativ kompetensiyaga ta'sir mexanizmlari ajratildi. Qiyosiy-pedagogik tahlil metodi faol ta'limning keng talqini bilan tuzilmali kooperativ ta'lim, shuningdek, erkin munozara bilan pedagogik boshqariladigan dialog o'rtasidagi farqlarni ko'rsatish uchun qo'llanildi.

NATIJALAR

Nazariy va kontent tahlili natijasida interfaol metodlarning o'quvchilar kommunikativ kompetensiyasiga ta'siri oltita o'zaro bog'langan pedagogik mexanizm orqali amalga oshishi aniqlandi. Birinchi mexanizm kommunikativ ehtiyojni yaratishdan iborat: o'quvchi javobi faqat o'qituvchiga ma'lum bo'lgan faktni takrorlash emas, sherikda mavjud bo'lmagan axborotni yetkazish, pozitsiyani himoya qilish yoki umumiy muammoni hal etish uchun zarur bo'lsa, nutqiy faoliyat mazmunli tus oladi. Ikkinchi mexanizm taqsimlangan ishtirok bo'lib, kichik guruh yoki juftlikdagi rollar – savol beruvchi, izohlovchi, dalil tekshiruvchi, umumlashtiruvchi va taqdimotchi – o'quvchilar nutqiy faolligining bir necha faol ishtirokchi qo'lida jamlanib qolishini kamaytiradi. Uchinchi mexanizm dialogik qayta ishlashdir: "fikrla–juftlikda muhokama qil–ulash", "Jigsaw", keys va muammoli munozara jarayonida o'quvchi bilimni o'z so'zlari bilan ifodalaydi, boshqa fikr bilan taqqoslaydi, noaniq nuqtalarni savol orqali aniqlashtiradi va dastlabki qarashini qayta ko'rib chiqadi. To'rtinchi mexanizm strategik moslashuv bo'lib, rolli o'yin va debat o'quvchini auditoriya, vaziyat va maqsadga qarab nutq uslubi, dalil ketma-ketligi, murojaat shakli hamda e'tirozga javob berish usulini o'zgartirishga undaydi. Beshinchi mexanizm ijtimoiy-emotsional xavfsizlik bilan bog'liq: kichik guruhdagi tayyorgarlik, aniq muloqot qoidalari, xatoni jazolamasdan tahlil qilish va o'qituvchining fasilitatorlik pozitsiyasi kommunikativ xavotirni kamaytirib, tortinchoq o'quvchilarning ishtirokini qo'llab-quvvatlaydi. Oltinchi mexanizm refleksiv teskari aloqa bo'lib, o'zaro baholash varaqalari, kuzatuv mezonlari va qisqa yakuniy refleksiya o'quvchiga "nima dedim?" savolidan tashqari "fikrim qanchalik tushunarli bo'ldi?", "sherigimni tingladimmi?", "dalilim yetarlimi?" va "muloqot strategiyamni qayerda o'zgartirishim kerak?" kabi savollarni qo'yish imkonini beradi. Tahlil asosida kommunikativ kompetensiyaning besh komponentli operatsion tuzilmasi taklif etildi: lingvistik komponent fikrni me'yoriy va tushunarli ifodalashni; diskursiv komponent mazmunni mantiqiy bog'lash va umumlashtirishni; sotsiolingvistik komponent vaziyat va suhbatdoshga mos nutq shaklini tanlashni; strategik komponent tushunmovchilikni aniqlash, qayta so'rash, izohlash va e'tirozga javob berishni; refleksiv-hamkorlik komponenti tinglash, navbatni saqlash, sherik fikriga tayangan holda yangi xulosa chiqarish va o'z faoliyatini baholashni qamrab oladi.

MUHOKAMA

Interfaol metodlarning samaradorligi haqidagi ilmiy munozarani M. Prince va R. Gilliesning nazariy pozitsiyalarini qiyoslash orqali ochish mumkin. Bu olimlar o'rtasida bevosita yozma bahs mavjud emas, biroq ularning ishlari faoliyatning o'zi va faoliyatning pedagogik tuzilishi masalasida analitik polemika yaratadi. M. Prince faol ta'limni o'quvchini ma'lumotni passiv qabul qilishdan chiqarib, muhokama, muammo yechish, yozish, tahlil va hamkorlik kabi faoliyatlarga jalb etadigan yondashuv sifatida umumlashtiradi [6]. Uning

pozitsiyasida asosiy urg‘u “o‘quvchi nima qilmoqda?” degan savolga tushadi: o‘quvchi fikrlasa, muhokama qilsa va topshiriqni faol bajarsa, ta’lim samaradorligi oshishi uchun zarur sharoit paydo bo‘ladi. Ushbu qarash interfaol metodlarni an’anaviy monologik darsga kuchli alternativ sifatida asoslaydi va kommunikativ kompetensiya uchun ham muhim xulosani beradi: gapirish, tinglash va fikr almashish imkoniyati yaratilmas ekan, kommunikativ rivojlanish sodir bo‘lmaydi. R. Gillies esa hamkorlikdagi o‘qitish tadqiqotlarini tahlil qilib, o‘quvchilarni guruhga ajratishning o‘zi kooperativ ta’limni yuzaga keltirmasligini ta’kidlaydi [8]. Uning nazariy pozitsiyasida “o‘quvchi faolmi?” degan savol “faoliyat qanday ijtimoiy va kommunikativ qoidalar asosida tashkil etilgan?” degan savol bilan to‘ldiriladi. Gilliesga ko‘ra, ijobiy o‘zaro bog‘liqlik, individual javobgarlik, ijtimoiy ko‘nikmalar, o‘qituvchining vositachilik savollari va guruh jarayonini tahlil qilish bo‘lmasa, kuchli o‘quvchi vazifani o‘z zimmasiga olishi, boshqalar esa passiv qolishi mumkin. Shu nuqtada Prince yondashuviga nisbatan metodik e’tiroz tug‘iladi: faol ta’limning keng ta’rifi faoliyatning sifatini, nutqiy ishtirokning tengligini va muloqotning mazmuniy chuqurligini har doim ham alohida nazorat qilmaydi. Biroq Gilliesning pozitsiyasi ham haddan tashqari qat’iy tuzilmalashtirilsa, o‘quvchilarning tabiiy tashabbusi, erkin savol qo‘yishi va kutilmagan ijodiy dialogi cheklanishi mumkin. Shuning uchun mazkur polemikada biri ikkinchisini inkor etmaydi: Prince faol ishtirokni zarur shart sifatida, Gillies esa mazmunli va adolatli hamkorlik tuzilmasini yetarli shartga yaqinlashtiruvchi mexanizm sifatida ko‘rsatadi. Kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish uchun integrativ pozitsiya maqsadga muvofiq: dastlab o‘quvchilarga real kommunikativ muammo va faol nutqiy vazifa beriladi, keyin ishtirok tengligi, rollar, tinglash qoidalari, dalillash mezonlari va refleksiya bilan ushbu faoliyat pedagogik jihatdan tartibga solinadi. Masalan, debat faqat g‘olibni aniqlash musobaqasi bo‘lsa, nutq faolligi oshishi mumkin, lekin hamkorlik va tinglash sifati pasayadi; agar debatda qarshi tomon dalilini xolis qayta ifodalash, unga asosli javob berish va yakunda umumiy nuqtalarni belgilash shartlari qo‘yilsa, u strategik, diskursiv va axloqiy-kommunikativ kompetensiyani birgalikda rivojlantiradi. Demak, Prince pozitsiyasi interfaol metodning energiyasini, Gillies pozitsiyasi esa uning ichki pedagogik intizomini ifodalaydi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, interfaol metodlar o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda bilimni dialog, hamkorlik va refleksiya orqali o‘zlashtirish imkonini beradi. Debat, rolli o‘yin, keys, “Jigsaw”, loyiha va o‘zaro baholash fikrni aniq ifodalash, tinglash, savol berish, dalillash, vaziyatga moslashish hamda muloqotni baholash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hymes D. On Communicative Competence // Sociolinguistics: Selected Readings / ed. by J. B. Pride, J. Holmes. – Harmondsworth: Penguin, 1972. – P. 269–293.
2. Canale M., Swain M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing // Applied Linguistics. – 1980. – Vol. 1, No. 1. – P. 1–47. – DOI: 10.1093/applin/I.1.1.
3. Savignon S. J. Interpreting Communicative Language Teaching: Contexts and Concerns in Teacher Education. – New Haven; London: Yale University Press, 2002. – 243 p.
4. Mercer N., Littleton K. Dialogue and the Development of Children’s Thinking: A Sociocultural Approach. – London; New York: Routledge, 2007. – 176 p.
5. Johnson D. W., Johnson R. T. An Educational Psychology Success Story: Social Interdependence Theory and Cooperative Learning // Educational Researcher. – 2009. – Vol. 38, No. 5. – P. 365–379. – DOI: 10.3102/0013189X09339057.
6. Muruvvat, A., & Shohbozbek, E. (2025). O’zbekistonda ma'naviy va ahvoqiy qadryatlarda maktabgacha ta'limning ro'li. Global Science Review, 3(2), 246-253.

7. Freeman S., Eddy S. L., McDonough M., Smith M. K., Okoroafor N., Jordt H., Wenderoth M. P. Active Learning Increases Student Performance in Science, Engineering, and Mathematics // Proceedings of the National Academy of Sciences. – 2014. – Vol. 111, No. 23. – P. 8410–8415. – DOI: 10.1073/pnas.1319030111.
8. Gillies R. M. Cooperative Learning: Review of Research and Practice // Australian Journal of Teacher Education. – 2016. – Vol. 41, No. 3. – P. 39–54. – DOI: 10.14221/ajte.2016v41n3.3.
9. Nasirova U. K. Using Modern Pedagogical and Innovative Technologies in Teaching Oral Speech at the EFL Uzbek Classes // Вопросы науки и образования. – 2019. – № 7 (53). – С. 76–78.
10. Shohbozbek, E. (2025). Maktabgacha ta’limda ma’naviy tarbiya va uning yoshlar ongiga ta’siri. Global Science Review, 4(5), 446-453.